

УДК 159.923 – 055.2

Д.О. САВЕНКО,

аспірант кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету, старший викладач кафедри психології Рівненського інституту Університету «Україна», практичний психолог Рівненського міського палацу дітей та молоді

ТИП ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ЯК КОМПЛЕКСНЕ НОВОУТВОРЕННЯ В ОСОБИСТОСТІ МАТЕРІ

У статті розглянуто проблему дослідження материнства. Узагальнюючи матеріал, отриманий в процесі теоретичного дослідження теми, описано модель самоідентичності жінки в період раннього онтогенезу дитини; зроблено висновки, що у результаті ряду новоутворень особистості жінки, яка стала матір'ю, формується тип прив'язаності до дитини. Він може мати як конструктивний, так і деструктивний характер впливу на дитину і на матір в однаковій мірі.

Ключові слова: материнство, самоідентичність, тип прив'язаності, мотивація, новоутворення.

Актуальність. Психологія батьківства залишається однією з найбільш складних та малорозроблених галузей психологічної науки. Незважаючи на деякі наукові розвідки вивчення проблеми материнства, (В. Кравець, Р. Овчарова, І. Братусь, Т. Говорун, Ю. Шмурак, Г. Філіпова та ін.), досліджувана сфера вивчена недостатньо. У зв'язку з цим виникає необхідність проведення теоретичного аналізу і організації спеціальних досліджень, спрямованих на вивчення даного феномена і його впливу на розвиток особистості.

Актуальність дослідження зазначеної проблематики обумовлюється тим, що більшість авторів говорять про вплив поведінки матері на дитину. Проте фактори, які впливають на поведінку матері, не досліджуються. Суспільство цікавить ролі, статуси і результат деструктивних дій матері, які потім впливають на особистість і поведінку дитини. Проте, на нашу думку, останньому можна запобігти, детально дослідивши детермінанти деструкцій, які впливають на особистість жінки, і тим самим запобігти їм.

Метою статті є розгляд типу прив'язаності матері до дитини та вплив її деструктивних проявів на особистість матері та дитини.

Виклад основного матеріалу. Слідом за Г. Філіповою, С. Мінюровою, Є. Тетерлевою визначаємо материнство не лише як умову для розвитку дитини, але і як особливу потребнісно-мотиваційну складову психології жінки, що формується протягом усього життя [3, с. 63].

Дослідники отримали експериментальне підтвердження широко обговорюваного факту фрустрації деяких особистих потреб жінки в період догляду за немовлям і дитиною раннього віку. Значні зміни відбуваються в частоті виборів мотивів, пов'язаних з дозвоільною стороною життя. Якщо матері немовлят ставили мотив дружнього спілкування на лідируючі позиції в 9,5% випадків, а мотив задоволення особистих інтересів – в 7%, то матері дітей раннього віку обирають ці мотиви в 23 і 22% випадків відповідно. Під час перебування у відпустці по догляду за дитиною жінки були обмежені як у своїх соціальних контактах, так і в можливості задоволення власних інтересів [2, с. 102].

Узагальнюючи матеріал, отриманий в процесі теоретичного дослідження теми, було створено модель самоїдентичності жінки в період раннього онтогенезу дитини на основі гендерної моделі, описаної М.Г. Ткаличем [6, с. 48].

За Ткаличем, до структурних компонентів гендерної ідентичності особистості належать: уявлення, самооцінка, плани.

Уявлення (когнітивний компонент): більшість матерів в період раннього розвитку дитини починають уявляти себе як окрему особистість, проте коли материнство деструктивно впливає на особистість жінки, вона застрягає на єдиному образі «мама-дитина» як одне ціле.

Гендерна самооцінка (афективний компонент): при адекватній і вчасній сепарації від дитини жінка починає відображати прагнення бути собою. Проте коли цей процес не відбувся, самооцінка теж буде мати розмиті межі, і жінка втрачає себе в материнстві, навіть коли дитина вже цього не потребує.

Гендерні плани, способи та структури поведінки (конативний компонент), які репрезентуються і реалізуються в трьох об'єктивних просторах гендерної буттєвості особистості – це середовище (в першу чергу, сім'я), організм (не приділення необхідної уваги власному здоров'ю) та діяльність (яка зводиться до материнських функцій і втрату власної особистої діяльності).

Підсумовуючи досліджену літературу, було розроблено схему новоутворень і змін у психології жінки, яка вперше стала мамою. Серед новоутворень було виділено: нова роль (мама); страхи (за життя, здоров'я дитини); комплекси (неідеальної матері); мотиви (щастя дитини); цінності (як усвідомлені мотиви); тип прив'язаності як результат роботи всіх перелічених новоутворень.

У немовлячому періоді дитина цілком і повністю потребує материнської любові, уваги, проте після першого року вона відкриває для себе світ і починає його освоювати. В ідеалі поведінка мами теж повинна починати змінюватись і наведені новоутворення в цей період в ідеальній ситуації теж починають трансформуватись. Нова роль мами стає постійною роллю. Часто мами, які мають дітей раннього віку, із задоволенням діляться набутим досвідом з іншими мамами, адже за цей період ця нова роль набула статусу провідної діяльності. З часом страхи, тривожність за життя та здоров'я дитини починають зникати або зникають, адже мама знає і може передбачити всі небезпечні місця поблизу свого малюка і відповідно відреагувати, наприклад, на падіння з позиції описаної Е. Берном як «родитель турботливий» [1, с. 24], що може вести за собою подальші конструктивні моделі поведінки, описані Е. Берном як «дорослий». Це означає, що мама реагує на падіння об'єктивно, пояснюючи його причини дитині, надмірно не опікаючи її без потреби. Комплекси неідеальної матері замінюються на впевненість у собі та своїх силах, адже позаду місяці перемог та невдач і до кінця раннього віку вже формується новий удосконалений «Я-образ» мами. Зміну мотивів, головним з яких було щастя дитини, описала Є.І. Захарова: співвідношення мотиву діяльності з іншими мотивами, які становлять мотиваційно-потребнісну сферу особистості, породжують її смисл. Саме особистісні смисли, а в разі їх усвідомлення, особистісні цінності, – є основними утворюючими одиницями свідомості особистості, які визначають головне і відносно постійне ставлення людини до основних сфер її життя – до світу, до інших людей, до самої себе [2, с. 98]. Новий тип прив'язаності до дитини залишається, але він не є всеохоплюючим.

Тому одним із важливих факторів, які впливають на світосприйняття жінки, на нашу думку, є тип прив'язаності, який виступає комплексним новоутворенням матері всіх вищезазначених категорій.

Первинна прив'язаність виникає в другій половині першого року життя [5, с. 145]. Дж. Боулбі підкреслював, що система прихильності має свою внутрішню мотивацію, яка включає дві протилежні тенденції: прагнення до нового, до «небезпеки» і пошук підтримки і захисту. Він вважав, що система прихильностей активізується при зіткненні з небезпечним і невідомим і не працює у звичній безпечній обстановці. Відповідно, чим більше небезпека, то гостріша потреба в контакт з матір'ю та її захисті, а при відсутності небезпеки можливо фізичне віддалення від об'єкта прихильності. Однак деякі автори (наприклад, І. Брезертон) вважають, що активація або дезактивація належить до поведінкового рівня, але не до мо-

тиваційної системи прихильностей, яка зберігає свою стійкість незалежно від зовнішніх ситуативних умов.

Загалом кожна людина може сприймати себе об'єктом і суб'єктом прихильності. За відносної вираженості та диференціації суб'єкт-об'єктних відносин у контексті теорії прихильностей розрізняються додаткові і реципрокні (або взаємні) варіанти прихильності. При першому варіанті одна людина відчуває себе об'єктом прихильності, приймаючи любов і залежність іншого, який є «носієм» і «джерелом», тобто суб'єктом прихильності. При другому варіанті відносини прихильності є взаємними, і обидва партнери рівною мірою є й відчувають себе об'єктами та суб'єктами прихильності [5, с. 147].

Якщо в комплексі материнських новоутворень жінка не створила нову власну модель самоідентичності, то всі компоненти особистості починають розвиватись в деструктивному напрямку.

Тому надмірна опіка і нав'язливість свідчать про нечутливість матері до потреб і сигналів дитини [5, с. 147].

Витоки материнської любові також мають інстинктивний, природний характер. Сам факт народження дитини «запускає» материнський інстинкт, який забезпечує потрібні форми поведінки. Разом з тим особливості материнської поведінки, які визначають якість прихильності дитини, багато в чому мають соціально обумовлений характер і залежать не тільки від характеру матері, але і від культурних стереотипів, прийнятих у суспільстві. Кроскультурні дослідження, що проводились в рамках цієї теорії, показують залежність відносин матері і дитини від суспільних установок і особливостей культури [5, с. 149].

Дослідники виділяють чотири основні типи батьківської прив'язаності (M.D.S. Ainsworth, 1982, 1987).

Тип А – небезпечна прихильність уникаючого типу (*insecure-avoidant infants*). Дана категорія дітей позначається як «індиферентності» або ненадійно прив'язані». Цей тип батьківської прив'язаності є умовно-патологічним і виявляється у 20% дітей. Зовнішня відчуженість таких дітей часто пов'язана з пережитим травмуючим розлученням в більш ранньому віці або частим переживанням покинутості при регулярній відсутності дорослих в момент якоїсь потреби дитини. Зовні байдужа, стримана манера поведінки, заперечення будь-яких почуттів – захист від частого відкидання, спроба забути про свою потребу в матері, щоб уникнути нових розчарувань [4, с. 76]. Матері таких дітей – несензитивні, «черстві», часто втручаються в життя дитини (контролюючи) і, одночасно, відкидаючи дитячі інтереси, їх особистість робить малюків невпевненими у собі при зовнішній дуже незалежній поведінці.

Тип В – надійна безпечна прихильність (*securely attached infants*). Саме у таких дітей спостерігається адекватне формування прихильності до опікуваного дорослого (матері). Такий адаптивний, «надійний» тип прихильності характерний для 65% дітей [4, с. 77].

Тип С – небезпечна прихильність тривожно-опірного, амбівалентного типу (*insecure-ambivalent infants*). Даний тип прихильності вважається патологічним («ненадійно-афектним», «амбівалентним», «двоїстим», «маніпулятивним»). Визначається приблизно у 10% дітей. Такий тип батьківської прив'язаності формується в результаті зневажливо-гіперопікуючого (амбівалентного по суті) типу виховання. Амбівалентний тип батьківської прив'язаності характерний для дітей, чії батьки непослідовні та істеричні. Вони то «залюблюють» дитину, то вибухають, ображають її, часто несправедливо карають, б'ють, роблячи і те, і інше бурхливо і без об'єктивних причин. Цим батьки позбавляють дитину можливості як зрозуміти батьківську поведінку і пристосуватися до неї, так і усвідомити батьківське ставлення до себе. Така непослідовна манера поведінки матері, як правило, залишає дитину в непевності щодо того, чи буде вона поруч при потребі.

Тип D – небезпечна прихильність дезорганізованого типу (*insecure-disorganized infants*). Зустрічається приблизно у 5% дітей. Дезорганізований тип батьківської прив'язаності характерний для дітей, що піддаються систематичному жорстокому поводженню і насильству [4, с. 78]. Крім вищеперелічених ізольованих типів батьківської прив'язаності, можна говорити також про «симбіотичний» тип прихильності як про змішаний тип (комбінація типів А / С). Такі діти не відпускають матерів від себе ні на крок, і в цьому виявляється їх «психологічний симбіоз». Даний тип батьківської прив'язаності формується у високотривожних матерів, які погано усвідомлюють і реагують на сигнали і потреби дитини, а орієнтуються

виключно на власні «правильні» уявлення про виховання з уникненням найменшої небезпеки для її дитини, що «загрожує всюди». У дітей з цим симбіотичним типом батьківської прив'язаності порушено формування «Я-концепції» і прийняття себе як самостійної особистості – в силу відсутності відчуття себе як частини єдиносприйманого діади матір-дитя. З віком у цих дітей наростає і закріплюється стійке високотривожне реагування, оскільки мати відповідає на їхні сигнали тільки при прямому зоровому контакті і виражених афективних реакціях дитини (плач, біль), що потенціює формування її «хворобливості» як єдиного ефективного способу привернути материнську увагу до власних потреб. Надалі зростає конфлікт між потребою психологічного відділення від матері, розриву симбіотичної прихильності з боку дитини і потребою утримати таку симбіотичну залежність, що призводить до збільшення і без того вкрай високої тривожності в обох. Цей емоційний конфлікт найбільш часто проявляється формуванням різного роду психосоматичних порушень або посилюванням наявних соматичних та неврологічних розладів. Комбінація амбівалентного і деприваційного (тип А/С) стилю поведінки батьків у дітей із вираженими екстравертованими рисами часто потенціює формування патологічного типу батьківської прив'язаності. Такі діти постійно спрямовані на «заслужування» любові у будь-якого дорослого [4, с. 79].

Висновки. Отже, фактори, що впливають на світосприйняття жінки-матері різні, але взаємопов'язані. Основний з них, це – тип прив'язаності, який залежить від особистості матері. Тому мета подальшого експериментального дослідження теми полягає у визначенні особливостей особистості жінки, які впливають на формування типу прив'язаності та розробку корекційних програм, адже поведінка і світосприйняття матері безпосередньо впливають на світосприйняття її дитини.

Список використаних джерел

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди (книга 1) / Э. Берн. – М.: Эскимо, 2012. – 419 с.
1. Захарова Е.И. Особенности мотивационной сферы матерей с детьми младенческого, раннего и дошкольного возраста / Е.И. Захарова // Весн. Моск. ун-та. – 2011. – Сер. 14, № 2. – С. 97–109.
2. Минюрова С.А. Диалогический подход к анализу смыслового переживания материнства / С.А. Минюрова, Е.А. Тетерлева // Вопросы психологи. – 2003. – № 4. – С. 63–74.
3. Пилягина Г.Я. Нарушения привязанности как основа формирования психопатологических расстройств в детском и подростковом возрасте / Г.Я. Пилягина, Е.В. Дубровская // Мистецтво лікування. – 2007. – № 6. – С. 71–79.
4. Смирнова Е.О. Теория привязанности: концепция и эксперимент / О.Е. Смирнова // Вопросы психологии. – М., 1995. – С. 139–150 [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – <http://www.voppsy.ru/issues/1995/953/953139.htm>
5. Ткалич М.Г. Гендерна психологія: навч. пос. / М.Г. Ткалич. – К.: Академвидав, 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).

References

1. Bern, E. (2012). *Igry v kotoryye yhrayut liudi* [Games People Play] (Book 1). Translation into Russian. Moscow, Eski Publ., 419 p. (In Russian).
2. Zakharova, E.I (2011). *Osobennosti motivacionnoy sfery materey s detmi mladencheskogo vozrasta* [Features of motivational sphere of children of mothers with an infant, infants and preschool]. Herald of Moscow University. Ser.14. No 2. p. 97-109. (In Russian).
3. Mynurova, S.A., Teterleva, E.A. (2003). *Dialogicheskiy podhod k analizysemislovogo peregivaniya materinstva* [Dialogic approach to the analysis of semantic experience of motherhood]. Questions of psychology, No 4 p. 63-74. (In Russian).
4. Pylyahyna, G.Y., Dubrovskaya, E.V. (2007). *Narusheniya privazannosti kak osnova formorovaniya psihopatologicheskikh rastojstv v deyskom i podrostkovom vozraste* [Violations of affection as a basis for the formation of psychopathological disorders in childhood and adolescence]. Art treatment. No 6. p. 71-79. (In Russian).
5. Smirnova, E.O. (1995). *Teorita privazannost koncepcija i eksperiment* [Internet resource]. Questions of psychology. Moscow, p. 139-150. Access mode: <http://www.voppsy.ru/issues/1995/953/953139.htm>(In Russian).

6. Tkalych, M.G. (2011). Gender Psychology: teach. guidances [Gender psychology]. Kyiv, Akademvydav Publ., 248 p. (Series 'Alma Mater'). (In Ukrainian).

В статье рассмотрена проблема исследования материнства. Обобщая материал, полученный в процессе теоретического исследования темы описана модель самоидентичности женщины в период раннего онтогенеза ребенка; сделаны выводы, что в результате ряда новообразований личности женщины, которая стала матерью, формируется тип привязанности к ребенку. Он может носить как конструктивный, так и деструктивный характер воздействия на ребенка и на мать в равной степени.

Ключевые слова: материнство, самоидентичность, тип привязанности, мотивация, новообразования.

The article discusses the problem of motherhood. Summarizing the material obtained in the theoretical research, the model of identity of women in the early ontogeny of the child is described. It was concluded that, as a result of a number of individual new developments in woman's personality, a woman, who became a mother, forms a type of attachment to her baby. It can have both constructive and destructive influence on the baby and the mother.

Key words: motherhood, self-identity, attachment type, motivation, new developments.

Одержано 12.01.2016.